

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 100. Yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık ve Meclis Reisliği Mühürleri

*On the 100th Anniversary of the Grand National Assembly of Turkey,
Supreme Military Command and President of the
Assembly Seals of Mustafa Kemal Pasha*

Murat TURAN

Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir, Türkiye
Asst. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Literature, Department of History, İzmir, Turkey
muratturan1923@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8908-5199

DOI: 10.5505/jas.2020.52724

Öz

Ankara'da bulunan Birinci Büyük Millet Meclisi binası, 23 Nisan 1920'den, 18 Ekim 1924'e kadar Türkiye Parlamentosuna hizmet vermiş bir binaydı. 1924'ten sonra Cumhuriyet Halk Fırkası genel merkezi olarak kullanılmaya başlanan bina, 1952'de Millî Eğitim Bakanlığına devredildi. Bina, 23 Nisan 1961'den, 1981'e kadar Birinci Büyük Millet Meclisi Müzesi adıyla faaliyetliydi. 1981'de yapılan düzenlemeyle birlikte adı Kurtuluş Savaşı Müzesi olarak değiştirildi ve bina günümüze kadar bu şekilde hizmet vermeye devam etti. Bugün bu müzede yer alan ve üzerinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları Başkumandanlığı" ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal" yazılı iki mühür sergilenmektedir. Mühürlerden birincisi Millî Mücadele ordusunu, ikincisi ise Millî Mücadele Meclisini temsil etmektedir. Bugünden bakılırsa, Başkumandanlık mührü Millî Mücadele'nin 100. yılını [2019], Meclis Reisliği mührü ise Türkiye Büyük Millet Meclisinin 100. yılını [2020] temsil etmektedir. Söz konusu mühürler, tek parti döneminin en belirgin isimlerinden biri olan Recep Peker tarafından 1920'lerin başından, 1940'lara kadar muhafaza edilmişti. Peker, 3 Nisan 1942'te Mecliste yapmış olduğu bir konuşmada, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık ve Meclis Reisliği mühürlerinin kendisinde olduğunu açıklamıştı. Peker 1920'de Heyeti Temsiliye çalışmalarına katılmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi açılınca Başkâtiplik görevine getirilmiş bir isimdi. Mustafa Kemal Atatürk ile olan yakınlığı ise Ankara'ya geldiği 4 Şubat 1920'den, son görüşme tarihi olan 5 Nisan 1938'e kadar sürmüştü. Peker'in en dikkat çekici özelliği, Atatürk'e ve dolayısıyla Kemalizm'e olan sarsılmaz duygu ile bağlılığıydı. Millî Mücadele'nin hatırası olan bu iki mühürü yirmi yıldan uzun süre boyunca saklaması bu bağlılığın en önemli sebebiydi. Çalışmada, Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde sergilenmekte olan Başkumandanlık ve Meclis Reisliği mühürlerinin muhafaza edilme, ortaya çıkış ve sergilenme öyküsü ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Mustafa Kemal Atatürk, Recep Peker, Millî Mücadele, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkumandanlık, Büyük Taarruz, Mühürler

Abstract

The First Grand National Assembly Building, Ankara, was the home of the Turkish Parliament between April 23, 1920 and October 18, 1924. The building was then used as the Republican People's Party headquarters until it was given to the Ministry of National Education in 1952. It was actively used as the First Grand National Assembly Museum between April 23, 1961 and 1981. Following an arrangement made in 1981, the name of the museum was changed to The War of Independence Museum, and it remains so today. There are two seals on permanent exhibition at the museum with the inscriptions "The Supreme Military Command of the Armed

Forces of Grand National Assembly of Turkey” and “President of Grand National Assembly of Turkey, Mustafa Kemal”. The first seal commemorates the National Military Campaign during the War of Independence and the second is from the National Assembly of this period. As of the time of writing, the seal of the Supreme Military Command represents the 100th anniversary [2019] of the National Struggle for Independence, and the seal of President of Grand National Assembly represents the 100th anniversary [2020] of the Grand National Assembly of Turkey. The aforementioned seals were cared for from the early 1920s to the 1940s by Recep Peker, one of the most prominent names of the single-party era. In one of his speeches made in the Parliament on April 3, 1942, Peker announced that he held the seals of Mustafa Kemal Pasha’s Supreme Military Command and President of Grand National Assembly. Peker was part of the Representative Committee of 1920 and was promoted to the position of First Secretary upon the founding of the Grand National Assembly of Turkey. His close relationship with Mustafa Kemal Atatürk lasted from February 4, 1920, the date of his arrival in Ankara, until the date of their last meeting on April 5, 1938. Peker is well known for his firm devotion to Atatürk and therefore to Kemalism, and it was this devotion that led him to carefully preserve the aforementioned seals, commemorating the National Campaign for Independence, for more than twenty years. In this article, the story of the preservation, unveiling and display of the Seals of Supreme Military Command and President of Grand National Assembly, which are exhibited in the War of Independence Museum, is investigated.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Recep Peker, National Struggle, Grand National Assembly of Turkey, Supreme Military Command, Great Offensive, Seals

Giriş

Ankara Kurtuluş Savaşı Müzesinde [Birinci Büyük Millet Meclisi Binası] yer alan ve üzerinde “Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları Başkumandanlığı” ve “Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal” yazılı iki mühür sergilenmektedir. Mustafa Kemal Paşa’ya ait Başkumandanlık mührünün (Şekil 1) çapı 3,2 cm, yüksekliği 6,7 cm olup, siyah ahşap saplıdır. Tam ortada ay yıldız motifi bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi kullanılan mührün harfleri kabartmadır. Başkumandanlık mührü, 19 Aralık 1956 tarihinde Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünden 352 sayılı yazıya istinaden devir alınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa’ya ait Meclis Reisliği mührünün (Şekil 2) çapı 3,2 cm, yüksekliği 6,8 cm olup, siyah boyalı ahşaptan sapı bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi kullanılan mührün harfleri kabartmadır. Meclis Reisliği mührü, 3 Nisan 1960 tarihinde TBMM Riyaset Divanı Kararı gereğince Müzeye teslim edilmiştir. Her iki mührün yapılış tarihi müze envanterinde kayıtlı değildir. Meclis Reisliği mührünün Mustafa Kemal Paşa’nın 24 Nisan 1920’de Meclis Reisi seçildikten sonra hazırlandığı, Başkumandanlık mührünün ise 5 Ağustos 1921’de Mustafa Kemal Paşa’ya Başkumandanlık yetkisinin verilmesinden sonra hazırlandığı düşünülebilir.

Bu mühürleri 1942’ye kadar muhafaza eden ve daha sonra dönemin Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel’e teslim eden isim Recep Peker’dir. Peker’in bu mühürleri uzun yıllar muhafaza etmesinin kökenini 1920’lerin Ankara’sında aramak

gerekir. Binbaşı rütbesi ile 4 Şubat 1920’de Ankara’ya geçtiği dönem, Anadolu’da çeşitli sorunların yaşandığı ve dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa’nın bu zorluklarla yoğun biçimde mücadele ettiği dönemdir. Heyeti Temsiliye’nin Ankara’ya geldiği 27 Aralık 1919 tarihi ile Meclisin açıldığı 23 Nisan 1920 arasındaki dönem oldukça zorlu bir süreçti. Bu dönemde Heyeti Temsiliye çalışmaları Ankara Ziraat Mektebinde yapılıyordu. Mektebin üst katındaki büyük oda, Mustafa Kemal Paşa’nın hem çalışma hem de kabul odasıydı. Bu kattaki odalardan biri Recep Bey’e aitti. Odada Recep Bey’in yatağı ve çalışma masası bulunuyordu. Diğer odalarda Cevat Abbas Bey (Gürer) ile Muzaffer Bey (Kılıç) kalıyordu (Aydemir, 2011, ss. 209-211). Başkâtip Recep Bey, Meclis açılana kadar ve sonrasında Mustafa Kemal Paşa’nın yazışmalarını sağlayan memur kadrosunun başında yer alan isimdi. Cephe-lerde görev almamasına rağmen, Heyeti Temsiliye’de ve daha sonrasında Meclis Başkâtipliğinde görev almış bir askerdi. “Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal” imzalı yazışmaların dağıtılması görevi Heyeti Temsiliye Kâtipliği’ne aitti. Meclis açıldıktan sonra “Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti” ve “Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa” imzalı yazışmaların dağıtım görevi yine Meclis Başkâtipliği’ne verilmişti. Recep Bey Ankara’ya geldiği 4 Şubat 1920’den, 29 Ekim 1923’e kadar Mustafa Kemal Paşa’nın aldığı kararlara bizzat tanıklık etmişti: 5 Ağustos 1921’de ordunun idaresini hızlandırmak amacıyla Meclisin sahip olduğu bütün yetkiler Başkumandan Mustafa

3,2 cm çapındaki mühür madenden, sapı siyah ahşaptan yapılmıştır. Üzerinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları Başkumandanlığı" ibaresi, ortada ay yıldız motifli bulunmaktadır. Büyük Millet Meclisinin 5 Ağustos 1921'de kabul ettiği kanun ile "Başkumandan" olan Mustafa Kemal Paşa, mührü o tarihten Milli Mücadele'nin sonuna kadar kullanmıştır.

(TBMM Kuruluş Savaş Müzesi, ÜTBMM Binası, Erc. No: 24)

Şekil 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları Başkumandanlığı mührü.

Kaynak: Kurtuluş Savaşı Müzesi, 2020.

Kemal Paşa'ya verilmiş, 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922 ve 6 Mayıs 1922'de üç ay, 20 Temmuz 1922'de ise süresiz olarak uzatılan kanunun vermiş olduğu yetki ile hem Sakarya Savaşı hem de Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesi başarı ile neticelenmişti.

23 Nisan 1920 tarihinde kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi fevkalade salâhiyetli bir Meclisti ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunmakta ve hükûmeti de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti unvanını taşı-maktaydı. Mustafa Kemal Paşa kurulan bu Meclisin reisi olmakla birlikte, 5 Ağustos 1921'de verilen Başkumandanlık yetkisini Meclis adına kullanmaktaydı. Başkumandanın yönettiği askeri gücün adı "Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları" idi. Millet'in ve memleketin mukadderatına el koyan Türkiye Büyük Millet Meclisi, kendi reisine Başkumandanlık yetkisi vermişti. Ordunun maddi ve manevi kuvvetini azamî suretle artırmak, sevk ve idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerini Meclis namına fiilen kullanmasına müsaade edilmişti. Memleketin bütün kuvvetlerini birleştirmek ve kısa sürede işgal ordusunu imha etmek amaçlanıyordu. Bu amacın kesin ve en etkili safhası kuşkusuz ki Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesi oldu. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa (Çakmak), İsmet Paşa (İnönü) ve Kâzım Paşa

Şekil 2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal mührü.

Kaynak: Kurtuluş Savaşı Müzesi, 2020.

(Özalp) 17 Ağustos 1922'de yaptıkları görüşmede, 26 Ağustos'ta taarruzun başlatılmasına karar vermişlerdi. Başkumandan'ın 25 Ağustos 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine gönderdiği telgrafta bu karardan söz ediliyordu. 26-30

Ağustos tarihlerinde gerçekleşen muharebenin bütün safhaları hakkında, Başkumandan tarafından Meclise bilgi verilmekteydi (İstiklal Harbi İle İlgili Telgraflar, 1994, ss.103-179). Bu muharebe neticesinde Türk Ordusu batıya doğru taarruza geçmiş ve 9 Eylül 1922'de İzmir'e girerek sadece İzmir'in değil bütün vatanın istiklalinin sağlanmasında önemli bir başarı elde edilmişti. Daha da önemlisi Mudanya Mütarekesi'ne, Lozan Antlaşması'na ve asıl olarak Cumhuriyet'e giden yol burada inşa edilmişti. Tüm bu süreçlerin en somut sembolleri kuşkusuz ki bu dönemin yakın tanığı olan ve bugün Ankara Kurtuluş Savaşı Müzesinde [Birinci Büyük Millet Meclisi Binası] sergilenen, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları Başkumandanlığı" ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal" yazılı mühürlerdir (Şekil 3).

Şekil 3. Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivler Merkezi'nde yer alan Lozan Antlaşması'nın onay belgesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal ifadesini içeren mühür kullanılmıştır.

Kaynak: "95 yıl sonra ilk kez", 2018, s.1.

Mustafa Kemal Paşa'ya Ait Mühürlerin Yeniden Ortaya Çıkışı (1942)

Mustafa Kemal Paşa'ya ait Başkumandanlık ve Meclis Reisliği Mühürlerinin 1940'lara kadar Recep Peker tarafından korunduğu anlaşılmaktadır. Peker 1942 yılında Mecliste yapmış olduğu bir konuşmada bu mühürlerin kendisinde olduğunu ifade etmişti. Peker'in bu açıklamayı yapması bir anlamda mühürlerin tamamen ortadan kaybolmasını önlemişti. Çünkü Peker 2 Nisan 1950'de vefat ettiğinde, ona ait özel eşyalar ve yazışmalar zaman içerisinde ortadan kaybolmuştu. Peker'in çocukları

Mustafa Fazıl Peker ve Ahmet Erdoğan Peker, araştırmacı Lütfiye İldan ile yaptıkları bir görüşmede, babaları öldüğü zaman ailenin maddi sıkıntı içinde olduğunu belirtmişlerdi. Onların anlatımına göre, bu dönemde Adnan Menderes bizzat Peker'in eşi ile irtibat kurmuş ve mezarının Demokrat Parti tarafından yaptırılmasını teklif etmişti. Bu tekliften haberdar olan İsmet İnönü ise CHP'nin saygınlığını ileri sürerek bu girişimi engellemiş ancak aileye söz verilmesine rağmen mezar yaptırılmamıştı. Peker'in çocukları, babalarının mezarını Keçiören'deki evleri satıldıktan sonra yaptırabildiklerini, kira evinde koyacak yer bulamadıkları ve annelerinin bazı siyasi endişeler nedeniyle kendilerine intikal eden tüm kitap ve belgeleri Keçiören'deki evlerinin havuzunda yakmak zorunda kaldığını ifade etmişti (İldan, 1989, s.50). Bu imha etme olayı, Peker'in gelini Necla Peker'le yapılan başka bir görüşmede doğrulanmıştı (Koçlar, 1996, s.7). Bu sebeple, Peker'in yıllarca muhafaza ettiği malzemeleri bulabilmek oldukça zor bir meseledir. Ancak Peker'in kendisinde olan bazı tarihi malzemeleri 1942 ile 1950 yılları arasında Maarif Vekâletine veyahut da Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağışladığı kanaati oluşmaktadır. Mühürlerin 1950'den sonraki süreçte Kurtuluş Savaşı Müzesine geldiği kurumların Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve TBMM Riyaset Divanı olması bu kanaati güçlendirmektedir. Mustafa Kemal Paşa'ya ait Başkumandanlık ve Meclis Reisliği mühürleri bunlardan biridir.

Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine bağlı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün kurulması hakkında bir kanun tasarısı hazırlamış ve 27 Aralık 1941'de bu tasarımı Başvekâlete bildirmişti. Tasarı Başvekil Dr. Refik Saydam tarafından, 13 Ocak 1942'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş ve 3 Nisan 1942'de Meclis'te görüşülmüştü. Kurulacak Enstitünün vazifeleri şöyle belirlenmişti:

Türk İstiklal Savaşı, Türk İnkılabı ve Türkiye Cumhuriyeti rejiminin dayandığı esaslar hakkında araştırma yapmak, bu konularla ilgili belgeleri ve yayınları toplayarak kütüphane ve müzeler meydana getirmek, arşiv kurmak, Türk İnkılap ve rejimini memleket tanıtmak için dersler ve konferanslar vermek, yayınlar yapmak. (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942, s.100).

Enstitünün malzeme ihtiyacını sağlayabilmek için ise bütün resmî kurumlar kendi dosya ve arşivlerinde bulunan ve İnkılap Tarihi ile ilgili olan evrak ve belgelerin asıl veya suretlerini Türk İnkılap Tarihi Enstitüsüne verecekti.

Tasarı görüşmeleri sırasında söz alan Recep Peker, Millî Mücadele'ye ait tarihi malzemelerin sadece resmî kurumlarda değil, bu dönemi yaşamış kişilerde de bulunabileceğini ve bu sebeple bunların toplanması için yasal bir zorunluk sağlanması gerektiğini ifade etmişti. Peker'in bu konuşmasında asıl olarak dikkat çeken nokta ise Mustafa Kemal Paşa'ya ait Başkumandanlık ve Meclis Reislği mühürlerinin kendisinde olduğunu söylemesiydi:

Arkadaşlar; bu Enstitünün toplayacağı vesikalar ve vasıtalar içerisinde yalnız resmî makamlarda değil, hususi ellerde de o çok değerli ve o devrin bütün kıymetini belirtecek bir takım vasıtalar ve vesikalar vardır. Bu madde, yalnız resmî makamlardan bu gibi vasıta ve vesikaları istemeyi hükümete bir vazife olarak veriyor. Bendenizde o zaman bulunduğum vazife icabı, bir iki mühür vardır. Bütün ordulara Atatürk'ün kumandasını ifade eden; "Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları Başkumandanı Mustafa Kemal". Bunun gibi bir kaç şey vardır. Bendeniz bu ödevi yerinde kullanacak merciler olmadığı içindir ki bunu şimdiye kadar yerine getiremedim. Birçok vatandaşlar da buna benzer birçok şeyleri kendileri saklamış olabilirler. Sadece küçük bir ilân yapılmakla, Enstitünün bu çalışmalarını hazırlayabilecek vasıtaları sahiplerinden istemekle zannederim ki büyük bir yığın Enstitünün eline geçer (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942, ss.77-78).

Millî Mücadele'nin en somut tarihi sembollerinden biri olan bu mühürlerin Recep Peker tarafından muhafaza edilmiş olması, Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'i memnun etmiş ve mühürlerin Maarif Vekâleti'ne teslim edilmesini kendisinden rica etmişti:

Sayın Peker'e, bizim düşündüğümüz ve encümenlerde üzerinde görüştüğümüz bir ciheti tavzihe fırsat verdiği için pek müteşekkirim. Enstitü, Dil, Tarih Fakültesi içerisinde teşekkül ettikten sonra hukuki bir şahsiyet elde edince bir kısmını para ile almak ve teberru kabul etmek salahiyetini elde ediyor. Onun için kanunda istimval kaydını koymaya lüzum görmedik. Bütçe encümeni ile Maarif encümeninde aynı cihetler konuşuldu ve böyle bir kaydın konulmasına lüzum görülmedi. Resmî devlet vesaikında olduğu gibi, diğer tarihi vesaikta olduğu gibi teberru kabul edebiliriz ve para ile de bunları satın alabiliriz. Nitekim sayın Peker'in kendilerinde bulunduğunu söyledikleri mühürleri bu Enstitüye vermelerini oraya

ilk koyacağımız armağan olarak huzurunuzda bu sözlerimle rica etmiş olayım (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942, s.78).

Recep Peker, Millî Mücadele'ye ait malzemelerin toplanma yöntemi konusunda Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'den farklı olarak, bu malzemelerin satın alma yöntemi yerine, Enstitüye yetki verilerek toplanmasının daha uygun olacağını düşünmekteydi:

...Sonra şunu da arz edeyim ki, bendenizin elimde böyle kıymetli eşya olup da Türk inkılap tarihinin en mühim bir karanlık istikametini aydınlatıcı kıymetli eşya, mesela bendeki mühür gibi kıymetli bir şey, vatandaşta bulunur ve vatandaş da bu kıymetli eşyayı vermezse, onun inkılap tarihinde yüksek değerde bir şey, bir nesne olduğunu kabul ettikten sonra onun muayyen kıymetini tespit etmek ve değer pahasını vererek almak hakkını Maarif Vekâleti'ne vermek lazımdır. Bendenizce bu iki noktanın basit şekillerle değil, tatbikatta hakiki kıymeti olacak ibare ve şekilleriyle kanunun metninde yahut bunu takip edecek ayrı bir maddede tespit edilmesi lazımdır ve encümen de lütfeder ve mütalaasını söyler ve iltihak ederse, bununla bu kanunun mühim bir eksikliğini kapatmış oluruz kanaatindeyim (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942, s.78).

Recep Peker'in yaptığı bu öneri hakkında söz alan Maarif Encümeni Mazbata Muharriri İbrahim Alâettin Gövsa, "şahısların elinde bulunanlar, inkılap hizmetinde bulunmuş zevatın elinde bulunan eşya, icap ederse almak vazifesi birinci maddeye aittir" diyerek, bu vazifenin zaten Enstitüye verilmiş olduğunu açıklamıştı. Kanun teklifi bu şekliyle kabul edilip yasalaşmış, böylece sözü edilen mühürler daha sonraki süreçte resmî kurumlar vasıtasıyla koruma altına alınmıştı.

İnkılap [Devrim] Müzesinin Kuruluş Süreci ve Mühürlerin Sergilenmesi (1925-1943)

Recep Peker 1942'de Mecliste yapmış olduğu konuşmasında, kendisinde bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya ait Başkumandanlık ve Meclis Reislği mühürlerini teslim edecek herhangi bir kurumun olmadığından söz etmişti. Gerçekten de Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün kurulduğu 1942 yılına kadar bu tür malzemelerin sergileneceği bir yer mevcut değildi. Ancak 1925'ten itibaren bu konuda birtakım hazırlıkların başlatıldığını söylemek

gerekir. Etnografya Müzesinin 27 Eylül 1925'teki kuruluş çalışmaları sırasında İnkılap Şubesinin açılması ve daha sonra müzeye dönüşmesi yönünde bir fikir öne sürülmüştü. İnkılap Şubesinin açılması fikrini ortaya atan isim Mehmet Fuat Köprülü idi. Köprülü, 1926'da Bakü Türkoloji Kongresi'ne katılmış ve bu sırada Sovyet Rusya'da incelemelerde bulunmuştu. Bu incelemeler sırasında, Bolşevik Devrimi'nin tanıtılması amacını taşıyan Devrim Müzeleri'ni görmüş ve bunun gelişmiş bir örneğinin Türkiye'de de kurulmasını teklif etmişti. İnkılap Şubesinin kurulmasına yönelik çalışmalar, Hamit Zübeyr Koşay'ın 1927'de Etnografya Müzesi müdürlüğüne atanmasından sonra hızlanmıştı. Koşay'ın, İnkılap Şubesinin kuruluşuyla ilgili Maarif Vekâletine yaptığı başvuru olumlu karşılanmış ve Temmuz 1927'de kendisine gerekli yetkiler verilmişti. Maarif Vekili Mustafa Necati, Koşay'ın yapacağı çalışmaları kolaylaştırabilmek için resmî kurumlara gerekli yazıları göndermişti. Ancak bütün çabalara rağmen olumlu bir netice alınamamıştı. Bunun üzerine, İnkılap Şubesinde sergilenecek eserlere ilişkin bir rehber hazırlanıp, ilgili kuruluşlara gönderilmişti. Dokuz maddeden oluşan rehberde, Millî Mücadele ve Türk Devrimi'ne ilişkin her türlü görsel ve yazılı belgenin ve özellikle de Mustafa Kemal Atatürk'le ilişkin olanların toplanmasının öneminden söz edilmişti. Bu girişimden de olumlu bir sonuç alınamadığı gibi, Etnografya Müzesinin tamamlanması da gecikmişti. Mayıs 1928'de Afgan Kralı'nın Türkiye'yi ziyareti sırasında Etnografya Müzesinin açılışı erken tarihe alınmıştı. Etnografya Müzesinin tamamlanması ve ziyarete açılması ancak 18 Temmuz 1930'da mümkün olabilmişti. 1933'te Etnografya Müzesine bağlı İnkılap Şubesinin kurulması fikrinden vazgeçilmiş ve daha kapsamlı bir çalışma başlatılmıştı. Türk İnkılabı Enstitüsü kurulmasına ilişkin bir tasarı hazırlanmış ve Enstitünün bölümleri arasında Türk İnkılabı Müzesi ve Türk İnkılabı Kütüphanesine yer verilmişti. Ancak Maarif Vekili Reşit Galip bir süre sonra vekillikten ayrılınca, tasarının gerçekleşmesi mümkün olamamıştı (Mustafa Oral, ss.117-130).

Mayıs 1935'te düzenlenen CHP'nin Dördüncü Büyük Kurultayı'nda kabul edilen parti programında, İnkılap [Devrim] Müzesinin kurulmak istendiğinden söz edilmekteydi: "Parti bir Devrim Müzesi kuracaktır. Bunu, halka devrim fikir ve duygularını aşlamak için etkin araç sayarız" (CHP Programı, 1935, ss.40-41). Kurultay'dan kısa bir süre sonra CHP Umumi İdare Heyeti bir toplantı düzenlemiş ve İnkılap [Devrim] Müzesinin kuruluşuyla ilgili şu karar alınmıştı:

- İnkılap Müzesinin esas bina meselesi halledilecek
- Müzenin her kısmı için vesikalar, resimler, eserler, hatıralar gibi şeyler derlenmeye başlanacak
- Derleme planı yapılarak eşya, vesika gibi maddelerin toplanması usulleri hazırlanacak ve bu usul yollarında lazım gelen makamlarla muhabere olunarak eşya ve vesikalar istenecek
- Derleme ve temsil vasıtalarının yaptırılma masrafları ve hesapları ilk iş olarak hazırlanacak
- Derlemeyi yapacak heyet tespit olunacak
- Eğer alakalı makamlar ile uyusulabilirse derleme işinin yapılacağı bina Ziraat Mektebinin yanındaki büyük Erkân-ı Harbiye binası olacak, yoksa bir yer bulunacak
- Teşhir planı, esas binanın tespitinden sonra yapılacaktır (CHP K., 490..1.0.0/1199.205..1. BCA).

Ankara Halkevinden Mümin Hayri Bey, 1933'ten 1935'e kadar Alman, İtalyan ve Rus Devrim Müzelerini incelemiş ve bunları rapor hâline getirip, CHP Genel Sekreterliğine sunmuştu. 1935 tarihli raporunda, Türkiye'nin İnkılap [Devrim] Müzesi kurmakta oldukça geç kaldığını şöyle ifade etmekteydi:

Harp sonunda büyük ve ulusal devrimler geçiren dört büyük ulustan yalnız biz, bir Devrim Müzesini meydana getirmekte gecikmiş bulunuyoruz. Ulusal devrimin apojesi sayılan Cumhuriyet'in on ikinci yıl dönümünü pek yakında kutlayacağız. Büyük Kurtuluş Savaşı'nın anıtları gün geçtikçe daha uzaklaşıyor ve birçokları ölüm, kaza ve kayıtsızlık yüzünden kaybolmakta bulunuyor. Her gün yeni işler başarıyor. Bir araya toplanarak öne serildiği zaman büyük devrimimizin önemini yar ve yad gözlere çok kuvvetle serecek olan bu günlük ilerleyişlerin algıları çok defa gönlün istediği göze çarpmadan kaybolup gidiyor. Bunları düşünerek, şeflerimizin gün geçirmeden Devrim Müzesi işini ele ve öne almalarını saygı ile anmak istedim...

On iki sene bekledikten sonra ortaya konacak olan Devrim Müzesi küçük olamaz. Çünkü hemen "Koskoca İnkılap böyle mi anlatılır?" haklı tenkitlerine uğranabilir. İlk tecrübenin kusursuz olması mümkün değildir. Bunun için Devrim Sergisi gibi daha az iddialı bir isimle işe başlamak ancak bu sergide kullanılacak her materyalin icabında Devrim

Müzesinde aynen kullanılabilir şekilde hazırlanması gerekir (CHP K., 490..1.0.0/1199.205..1. BCA).

Ankara'da kurulması düşünülen İnkılap [Devrim] Müzesi işini takip edecek birim CHP Genel Sekreterliği idi. Müze için derlemeler yapacak ve Türk Devrimi'yle ilgili eşyaların toplanmasını sağlayacak alt birim ise Ankara Halkevi idi. Ancak Halkevi Başkanı Nafi Atuf Kansu bu kadar büyük bir projenin Halkevinin gücünü aşacağını düşünmekteydi. CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 19 Aralık 1935 tarihli yazıda bu konuya şöyle yer vermektedir:

...Görülmüştür ki devrim hareketlerine katılmış birçok vatandaşlarımız ve birçok resmî hususi orunları ilgilendiren ve onların ciddi yardımlarına dayanan bu büyük işe, Ankara Halkevinin toplayabileceği bir komite ve bu komitenin kararları ile işe koyulacak Halkevi organizasyonu yetişmemektedir. Bundan başka bu iş herhangi Halkevinin seçimlere bağlı komitelerinin yeteneklerini aşan devamlı, metotlu çalışmayı isteyen bir iştir. Hakikatte bu müzenin siyasal, kültürel önemi açıktır. Önemi ve şümülü göz önünde tutulunca ilk iş olarak bu müzenin kurulmasında, idare ve nezaretinde yetkili ve süreli bir komitenin kurulması gerekir (CHP K., 490..1.0.0/1199.205..1. BCA).

İnkılap [Devrim] Müzesinin kurulmasına yönelik hazırlıklar, 1932'de Ankara Halkevinin açılmasıyla birlikte, Etnografya Müzesinden alınıp buraya verilmişti. Ancak bütün çabalara rağmen İnkılap [Devrim] Müzesi kurulamamıştı. 1939'da düzenlenen CHP'nin Beşinci Kurultayı'nda kabul edilen parti programında bir İnkılap [Devrim] Müzesinin kurulacağı yeniden ifade edilmekteydi: "Parti, İnkılap Müzesi kuracaktır. Bunu, halka inkılap terbiyesini aşılamak için tesirli vasıta sayarız" (CHP Programı, 1939, s.22).

1939'dan itibaren İnkılap [Devrim] Müzesi hakkındaki çalışmaların daha düzenli şekilde ilerlediğini söyleyebiliriz. Bunu sağlayan kişi Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel idi. Yücel, 1927'de Maarif Vekâleti Mıntıka Müfettişliği, 1929'da Maarif Müfettiş Umumiliği ve daha sonrasında Maarif Vekâleti Teftiş Kurulu Üyeliği yapmış bir isimdi. İnkılap [Devrim] Müzesinin 1925'ten, 1939'a kadar süren kuruluş hazırlıklarını yakından bilen bir isimdi. Maarif Vekilliği görevine başladığı dönemde bu işi tamamlamak istediği anlaşılmaktadır. 1942'de Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü kurulmuş, Ankara Halkevinde bulunan Milli Müca-

dele ve Türk Devrimi'yle ilgili görsel ve yazılı malzemeler buraya taşınmıştı. 1942'de düzenlenen CHP'nin Altıncı Büyük Kurultayı'nda kabul edilen parti programında ise İnkılap [Devrim] Müzesi konusunda şu ifadeler yer verilmekteydi: "Parti, inkılap tarihi öğretimini ve inkılap eğitiminin beslenmesini daima başlıca işi sayar. İnkılap Enstitüsü'nün her türlü yayımı, vesikaları herkese bildirilecektir. Enstitüyü zenginleştirmek, bütün Parti teşkilatının vazifesidir. Parti, bir İnkılap Müzesinin kurulmasını da takip edecektir" (CHP Programı, 1943, s.9).

Anlaşıldığı üzere, İnkılap [Devrim] Müzesinin kurulması işi her ne kadar CHP Genel Sekreterliği tarafından takip edilse de bu görev asıl olarak Türk İnkılap Tarihi Enstitüsüne verilmişti. 1925'ten itibaren toplanabilen tarihsel malzemeler, 1943'te Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü bünyesinde kurulan İnkılap [Devrim] Müzesine teslim edilmiş ve burada muhafaza edilmeye başlanmıştı (Mustafa Oral, ss.117-130). Gerçi Enstitüye ait 1943 tarihli envanter defterinde Başkumandanlık mührünün kaydı yer almamaktadır. Mührün 1943 yılından sonra Enstitüye teslim edildiği düşünülebilir. Çünkü Kurtuluş Savaşı Müzesine ait envanter defterinde, Başkumandanlık mührünün 19 Aralık 1956 tarihinde Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından geldiği kayıtlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliği mührünün Kurtuluş Savaşı Müzesine gelişi ise Birinci Büyük Millet Meclisi binasının 1957'de Bakanlar Kurulu kararı ile müzeye çevrilmesi kararından sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Kurtuluş Savaşı Müzesi envanter kayıtlarına göre Meclis Reisliği mührünün buraya gelişi, 3 Nisan 1960 tarihinde TBMM Riyaset Divanı kararı ile gerçekleşmiştir. Kurtuluş Savaşı Müzesinin 1961'de ziyarete açılmasıyla birlikte her iki mührün günümüze kadar muhafaza edilmesi ve sergilenmesi sağlanabilmiştir.

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa'ya ait Başkumandanlık mührü Millî Mücadele'nin 100. yılını, Meclis Reisliği mührü ise Türkiye Büyük Millet Meclisinin 100. kuruluş yılını temsil eden tarihsel materyallerdir. Millî Mücadele sürecinde gelişen olaylara tanıklık etmesi sebebiyle mührlerin anlam yoğunluğu oldukça fazladır. Mührülerin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan Recep Peker'i ve Hasan-Âli Yücel'i saygıyla anmak gerekir. Asıl olarak üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise İnkılap [Devrim] Müzesinin kurulmasına yönelik çabalardır. Müzeyle ilgili ilk çalışmalar, Etnografya Müzesinin kuruluş hazırlıklarının başladığı 1925 yılına kadar uzanmaktadır. Etnografya

Müzesi 1930'larda açılmasına rağmen, İnkılap [Devrim] Müzesinin açılışı ancak 1940'larda gerçekleşebilmiştir. Dil-Tarih Coğrafya Fakültesine bağlı olarak 1942'de kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün bünyesinde İnkılap [Devrim] Müzesinin yer alması düşünülmüş ve bu düşünce 1943'te hayata geçirilmiştir. Türk Devrimi'ne ve Cumhuriyet'e ait sembolleri içeren daha büyük müzelerin kurulması ise uzun yıllar sonra mümkün olabilmıştır: 1960'da Anıtkabir ve Atatürk Müzesi, 1961'de Kurtuluş Savaşı Müzesi [Birinci Meclis Binası], 1981'de ise Cumhuriyet Müzesi [İkinci Meclis Binası] açılabilmiştir.

2019 yılı Millî Mücadele'nin 100. yılıydı. İçinde bulunduğumuz 2020 yılı ise Türkiye Büyük Millet Meclisinin 100. kuruluş yılıdır. 2023 yılı da Cumhuriyet'in 100. kuruluş yılı olarak kutlanacaktır. Aradan yüzyıl geçmesine rağmen hâlâ Millî Mücadele'yi ve Türk Devrimi'ni temsil edecek manada modern bir müzenin kurulamadığı yadsınamaz bir gerçektir. Millî Mücadele'ye ve Türk Devrimi'ne ait maddi kültürün kaynakları sadece fiziksel özellikleriyle değil aynı zamanda Cumhuriyet'e kimlik katan tarihi malzemelerdir. Millî Mücadele'nin ve Türk Devrimi'nin sembol öğelerini içeren, "Cumhuriyet'in 100. Kuruluş Yılı" temalı, yeni ve bir müze inşa edebilmek mümkündür. Çağdaş müzecilik anlayışına uygun olarak tasarlanmış, modern teknolojilerin kullanıldığı, dünyanın her yerinden sanal ziyareti mümkün kılacak alt yapılar ile desteklenmiş, uluslararası standartlara sahip bir müzeyi inşa edebilmek zor olmayacaktır. Kurulacak olan müze, Cumhuriyet'in kuruluş öyküsünün gelecek kuşaklara aktarılması noktasında önemli bir işlev kazanacaktır. Cumhuriyet'in 100. yılına ithaf edilecek en özgün çalışma böyle bir müzenin kuruluşu olacaktır.

Teşekkür

Mühürlerin görselini ve envanter bilgilerini kullanmamıza imkân sağlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığına ve Kurtuluş Savaşı Müzesinden Sayın Fatma Hicret Un Hanımefendi'ye teşekkür ederim.

Mühürlerin Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'ndeki envanter kaydı konusunda bilgi paylaşımında bulunan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nden Sayın Prof. Dr. Temuçin Faik

Ertan'a ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden Sayın Prof. Dr. Abdülkadir Güre'ye teşekkür ederim. Makalede kullanılan kaynakların temini konusunda yardımcı olan İzmir Millî Kütüphanenin değerli çalışanı Sayın Mehmet Soysal'a ve çalışmanın son haline gelmesinde önemli katkısı olan Sayın Anıl Altın'a ve Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Bölümünden Sayın Prof. Dr. Hakkı Uyar'a teşekkür ederim.

Kaynakça

- Aydemir, Ş. S. (2011). *Tek Adam*, Cilt:2. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- CHP Kataloğu [CHP K.]. (27/10/1939). (Fon: 490..1.0.0 Yer: 1199.205..1.), T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.
- CHP Programı, Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır, Mayıs 1935*. (1935). Ankara: Ulus Basımevi.
- CHP Programı, Partinin Beşinci Kurultayının 1 Haziran 1939 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir*. (1939). Ankara: Ulus Basımevi.
- CHP Programı, Partinin VI. Büyük Kurultayının 14.VI. 1943 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir*. (1943). Ankara: Ulus Basımevi.
- 95 yıl sonra ilk kez. (2018, 4 Ekim). *Hürriyet*, s.1.
- Koçlar, B. (1996). *Recep Peker*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- İldan, L. (1989). *Recep Peker'in siyasal sosyal ve ekonomik görüşleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İstiklâl Harbi ile ilgili telgraflar*. (1994). Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Oral, M. (2002, Mayıs-Kasım). Ankara Etnografya Müzesi İnkılap Şubesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, 117-130.
- TBMM Zabıt Ceridesi*. (1942, 3 Nisan). VI. Dönem, Cilt:24.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları Başkumandanlığı [Mühür]. (2020). Eski Kâtipler Odası (E. N.24) Kurtuluş Savaşı Müzesi, Ankara. (Müzeasist)
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal, [Mühür]. (2020). Eski Kâtipler Odası (E. N.61) Kurtuluş Savaşı Müzesi, Ankara. (Müzeasist)